

עקידת יצחק בראי הלכה

הניצוץ הפנימי המתנצנץ ובו ער בלב כל נפש ישראל פנימה, ייסודו ומקורו מאותו עמוד לבת אש קודש שיקד והאיר את העולם ואת העולמות כולם, נשגב ונעלם מהשגת אנוש, טמיר ומכוסה אף משרפי מעלה ומלאכי מרום. רשפיה רשפי אש, מעמד העקידה הקדושה שעקד אברהם את יצחק בנו יחידו לה'.

מעמד זה כל כולו "לב" – אהבה ויראה, צמאון ודביקות עד כלות הנפש. אך על כל שגבה ורוממותה, עם זאת, חכמי הדורות לא מנעו עצמם להעביר ענין זה בכלי ה"מוח", ללמוד ולהבין, לבחנה בכור ההלכה ובמאזני המשפט, על פרטיה ודקדוקיה.

יש להקדים ולומר לגבי גדרו של העלאת יצחק, חז"ל מסרו היה לו דין של קרבן. יסוד הדברים מעוגנים בדברי המדרש (בר"ר נה, ז): אמר אברהם לפניו, רבון העולמים יש קרבן בלא כהן?; א"ל הקב"ה, כבר מיניתך שתהא כהן¹. וכן דייק החת"ס (יו"ד רלד) בדברי הרמב"ם פ"ב מבית הבחירה ה"ב, (המתאר את השתלשלות הקרבת הקרבנות בהר המוריה), שאברהם קידש את מקום המקדש בקדושת המקדש בשעת העקידה.

אם כנים הם הדברים, לכאורה יש לנו להתייחס להשתלשלות פרטי העקידה שיהיו תואמים הלכות קרבנות.

תמה הרמב"ן: מדוע ראה אברהם אבינו להביא עמו עצים מביתו², כמו שנאמר: "ויבקע עצי עולה ויקם וילך אל המקום".

אלא יש לומר, כי מרוב חשק וזריזות לקיום המצוה חש אברהם אבינו פן לא ימצא עצים במקום ההוא, לכן בחר לטול עמו את העצים מבית ולשאת אותם במשך שלושה ימים, ובלבד שלא יהיו כל עיכוב ומניעה לקיום הציווי.

זאת ועוד, אף שמן הסתם ימצא שם עצים, מכל מקום חשש אברהם אבינו "לדין תורה" (מסכת מדות פ"ב מ"ה) עץ שנמצאה בו תולעת פסול לקרבן. ולפיכך "ויבקע עצי עולה"³, בדוקים ומהודרים, ואותם נשא עמו אל מקום העקידה.

¹ "כמה הלכות למדו במדרשי התנאים מפרטי מעשים של העקדה", כך פתח רבי ש"י זיון את פרקו על העקדה, לאור ההלכה, עמ' רו. לדוגמא: חיוב שמיעה לנביא, זריזים מקדימים למצוות. שני דינים למדו מ"ויקח את המאכלת", מכיון שאברהם חשב את יצחק לקרבן, שצריך סכין לשחיטה, ולשחיטה שהוא בתלוש, שנאמר 'ויקח את המאכלת' (חולין טז).

² כך הוא לפי פשוטו של מקרא שאת העצים סחב כבר מביתו, ולא כן דעת האברבנאל והעמק דבר, שרק אחרי יציאתו מהעיר בקע את העצים [וכבר העיר רבי אברהם פאלאג'י שמרהיטות לשון הפסוק משמע שלא כאברבנאל, שמו אברהם, מע' עקדה, דף קעא טו"ד].

³ וראה תו"ש סעי' ס. אפשר לומר שהרמב"ן למד זאת מדיוק לשון המקרא עצי-עולה, וכי יש 'עצי עולה', הרי בכל עץ אפשר להשתמש להיות עץ לעולה, אלא ע"כ שמדובר בעץ מיוחד, וכן כתב 'באר מים חיים' על אתר; וראה 'שיח יצחק' (וייס).

היוצא לנו מדברי הרמב"ן שאפשר להפיק מכל פרט ופרט של מהלך העקידה שיהא תואם עם כללי התורה⁴. ולכן יצאתי לגני ללקוט שושנים וורדים, מספרים נדירים וגם מפורסמים, כדי להראות את יופיה של "תורת העקידה"

'אין מכבדים בדרכים'

וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו, ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו אלקים (כב, ג)

בפסוקים הבאים חוזר על עצמו פעמיים הביטוי "וילכו שניהם יחדיו", בפסוק ו' אחרי תיאור נשיאת העץ והמאכלת, וכן בפסוק ח' בעת בתגובת אברהם ליצחק שה' יראה את השם.

"מקשים העולם" פותח **רבי יעקב אב"ד פלאצק** את דבריו: למה חוזרת התורה פעם אחרי פעם בביטוי זה, הוא מותיב והוא מפרק:

"בהקדם מאמרם (יומא לו ע"א): שלושה שהיו מהלכים בדרך, הרב באמצע, גדול בימינו וקטן בשמאלו. המהלך כנגד רבו – היינו לצידו- הרי זה בור, ופירש רש"י (עיין ברכות דף כז ע"ב) "מראה כאילו הם שווים".

והנה, שנינו (ברכות דף מו ע"ב): אין מכבדים לא בדרכים ולא בגשרים, והקשו שם תוס' (ד"ה אין) הרי לפי הדין שאין מכבדים בדרכים, מדוע יש להקפיד על אופן ההליכה של תלמיד עם רבו, ואם כן מדוע יש כל המהלך כנגד רבו הרי זה בור.

ויש מיישבים, שכל הדין ש"אין מכבדים בדרכים" לא נאמר אלא במקום סכנה, שאז אין חיוב על האדם לכבד את מי שמחוייב בכבודו בדרך כלל. ועוד יש לומר, שדין זה של "אין מכבדים בדרכים" הוא דווקא כשהולך לדבר מצווה, שאז הליכתו בזריזות לקיים מצווה.

והנה, ידוע מה שמסרו חז"ל (ילקוט שמעוני, וירא פס' צט; בראשית רבתי, על אתר): "הלך השטן ונעשה לפניו כנהר גדול שלא יוכלו לעבור. אמר אברהם, אם יורדים הנערים מתיירא אני שמא יטבעו. ירד עמדו להם המים עד צוואריהם. תלה אברהם את עיניו לשמים, אמר: רבון העולמים! באו מים עד נפש".

לפי זה יש לומר, כיון שהיו במקום סכנה, חל דין "אין מכבדים בדרכים". לכן מדויק לשון הפסוק "וילכו שניהם יחדיו", היינו שהיה יצחק מהלך כנגד אביו ולא כיבדו לילך לפניו.

⁴ הא לך דבריו הבהירים של הנצי"ב מוואלוז'ין בפרשתינו (כב, ט): "כלל זה בא ללמדנו, כי אברהם אבינו הבין מדברי ה' שיתנהג כדון קרבן קבוע שעל המזבח בבית המקדש שהרי אברהם אבינו למד כל התורה כולה, וידע ההבדל בין קרבן ציבור במקדש, בין קרבן במה, וכל דיני תמיד...". וכלל כלל לנו רבי בנימין וואלף אב"ד ור"מ לאנדסברג, בספרו 'נחלת בנימין על מנין המצוות: שכל קרבנות האבות, קרבנות ציבור מיקרי, שהאבות כרבים דיינינן ליה בכל ענייניהם כי היו כלולים מס' ריבוא...'", נחלת בנימין, אמסטרדם תמ"ב, מצוה קב, דף קלב טו"ד.

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת וירא תשע"ו

לאחר מכן, כששאל יצחק את אברהם "ואיה השה לעולה", והשיבו "אלקים יראה לו השה לעולה בני" שוב הזדרז יצחק כדין ההולך לדבר מצוה. ועל כן שוב נאמר "וילכו שניהם יחדיו" שלא היה צריך לנהוג בו כבוד⁵.

ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדיו⁶
(כב, ז)

רבים דייקו שהנחת העצים על גבי יצחק מוכיח לכאורה שיצחק עדיין לא היה מקודש, שאם כן, הלא מסקנת הסוגיא בפסחים דף סו שאסור לתחוב סכין ע"ג קרבן שהרי הוא מועל בהקדש⁷, ולכך מעלה **רבי יהושע העשיל אב"ד קראקא** [שנד? – קראקא, תכ"ד], רבו של הש"ך והב"ש, שיש קושי בנשיאת העצים על יצחק; לדעתו מיושב הדק היטיב הדו-שיח של אברהם ויצחק. יצחק שאלו 'הנה האש והעצים איה השה לעולה', ביאור תמיהתו הוא בכך ששאל ממ"נ, אם הנחת עלי את העצים מוכח שאני לא הקרבן, אי"כ "איה השה"? עד כאן מדברי הרב, ותלמידו רבי אליעזר טרלינגר [כיהן כרב בכמה ערים במורביה] הוסיף על משקל זה את תשובת אברהם ש'אלהים יראה', הוראת שעה היתה אצלי⁸. ואילו רבים המשיכו את הווארט: שאברהם ענה לו באותו מטבע: אלהים יראה לו השה, ואם לאו לעולה בני, עד השתא עדיין לא הקדשתך, ועדיין מותר לעבוד בך⁹.

המלבי"ם כיוון לדבריו, והסיף פרפרת נאה לצידו: יצחק הקשה לאביו, אם כך יוצא שתקדיש אותי ביו"ט! וביו"ט הרי אסור להקדיש? ועל כך השיבו אברהם, כי שונה הדין בחובה שקבעו להם זמן שמותר להקדיש. לכן אמר בלשון "אלוקים יראה", ואין אני המקדיש.

⁵ אמרי בינה עה"ת, נאוידוואר תקס"ו, פרשת וירא.

⁶ פשוטו של מקרא: שעד היום השלישי נשאו הנערים והחמור פריטים אלו, משהפרדו מהם, היו צריכים לקחתם בעצמם, מנחם רז, ולכן מובן למה יצחק לא הציב עד עתה את תמיהתו. מאידך מדברי 'שפתי כהן' עה"ת (ד"ה ויקח אברהם את עצי העולה) משמע שמהתחלת הדרך לא הוליכו על החמור דבר.

⁷ הגמרא דנה שם לגבי פסח שחל בשבת, אמר מר, למחר (בשבת) מי שפסחו טלה תוחב לו את הסכין לשחיטה בצמרו. שואלת הגמרא: והא קא עביד עבודה בקדשים, ומשני כהלל, שמסופר עליו: מימיו לא מעל אדם בעולתו אלא מביאה חולין לעזרה ומקדישה וסומך ידו עליה ושוחטה.

⁸ משנת ר' אליעזר טרלינגר, פפד"א תס"ח, על אתר: שמעתי מפה הקדוש הגאון מהר"ר העשיל... מעתה אוסיף נופך משלי....

⁹ רבי שמואל פייביש כהנא, מגולי ווינא, נכד הסמ"ע, בספרו 'דרוש שמואל' ויניציה תנ"ד, דף מה טו"ד, מביא אמרה זו בשם 'שמעתי', וידוע שהוא מקור לעשרות אמרות של הר"ר העשיל, וד"ל; רבי אליהו דוד רבינוביץ-תאומים, אב"ד מיר-ירושלים, בעל האדר"ת, סדר פרשיות, מכון ירושלים תשס"ד, עמ' קעה בשם רבי העשיל. רבים כיוונו לאמרה זו ורשמוהו מד"ע: רבי אביעזרי מרגלות דין בקאליש, כסף נבחר, אמסטרדם תע"ב, פי וירא דף ז ע"ב; רבי ידיה ב"ר אהרן אשכנזי, ידיד ה', שאלוניקי תק"ד, פרשת וירא, דף ח טו"ב, מתוך הספד על רבי יצחק מאייו בשנת תק"י; חת"ס עה"ת, עמ' עב טו"ב; רבי יעקב משולם אורנשטיין אב"ד לבוב, ישועות יעקב עה"ת, ווארשא תרס"ו, סו"פ וירא; רבי יצחק גואיטה, מרביץ תורה טריאסטה [לבוב, תקל"ז – צפת, תרט"ז], שדה יצחק, ווינא תרי"א, חלק חידושים עה"ת, פי וירא; רבי יעקב קאנטרוביץ אב"ד טימקוביץ, בהגהותיו עה"ת, הגיונות הגר"י, ירושלים תשל"ט, עמ' מט.

ב'דרוש שמואל' הוסיף יישוב מדיליה: על פי המבואר במסכת ערכין (דף ה) אדם נקרא בעל מום לגבי המזבח, לכן שאל יצחק 'איה השה?', ואברהם השיב: 'אלהים יראה לו', היינו הוראת שעה. בספר ידיד ה' דייק את לשון הציווי: והעלהו 'שם' לעולה, דייקא שם תקדישהו לעולה.

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת וירא תשע"ו

רבי יוסף ראזין מדווינסק נוקט בפשטות שיצחק כבר היה מקודש¹⁰, אלא הוא מדקדק: מדוע את העצים הניח אברהם על גבי יצחק, ואילו את המאכלת נטל בידו?

הוא מיישבו בהברקה: בהקדם סוגיית הנחת סכין על גבי הקרבן (פסחים דף סו רע"ב) ששיטת הבבלי הוא שלאחר שהוקדש הקרבן אסור להניח עליו הסכין, משום לאו ד'לא תעבוד בבכור'. מאידך שיטת הירושלמי (שם פ"ו ה"א, הובא בתוס' על אתר) שמותר, וטעמם: משום שכל עבודה שהיא לצורך קדשים אינה עבודה¹¹.

והנה להלכה אין זה לעיכובא שתהא השחיטה בכלי שרת דווקא¹², שוב אם כן אין זה "צורך קדשים" ליקח מאכלת מביתו, לכן את המאכלת לא יכול היה אברהם להניח על גבי הקרבן (יצחק)¹³. לעומת זאת, את העצים הכשיר אברהם, שיפו ועשה מהם גזירים, וכמו שנאמר "ויבקע עצי עולה", והרי הם "קדושים בקדושת הגוף"¹⁴, לכן מותר היה להניחם על גבי הקרבן¹⁵.

¹⁰ שאברהם הקדיש את יצחק תיכף עם יציאתו עמו, כן משמעות ה'סליחה' שחיבר רבנו אפרים מרגנשבורג, המיועד לצום גדליה [נב]: "רץ אל הנער והקדישו, ונפשו קשורה בנפשו, עטרו בעצים ואשו, ונזר אלקיו על ראשו". מאידך הגאון ר' אהרן לייב שטיינמן ראש ישיבת פוניבז' מעלה שכוונת הפייטן היא שייחדו לקורבן - ועדיין לא הקדישו, איילת השחר, בני ברק תשס"ו, פרשת תולדות, עמ' רא.

רבי חיים אבולעפיה (השני) דייק את לשון הפסוק 'והעלהו שם לעולה', שהציווי היה שכבר יהיה עולה: "שתקדישהו קרבן עולה קודם עלייתך על אחד ההרים שאין מכניסים חולין לעזרה", יוסף לקח, אומיר ת"צ, דף כ א ע"א.

במק"א כותב רח"א: בפשיטות הואיל והעקידה היתה בר"ה, לכאורה היה מוכרח להקדישו קודם לכן, שהרי 'אין מקדישים ביום טוב', וזו היתה תמיהת יצחק, ממה נפשך, הלא הנחת עלי את העצים, מכאן שעדיין לא הקדשת אותו, אלא ע"כ שבכוונתך להעלותו, ואת השה כבר היית צריך להקדיש לפני החג. השיב לו אברהם, אלהים יראה, היינו היות והצטונו להקריבו ביום מסוים, היינו ביום השלישי, הרי הוא כחובה קבועה, וקרבן חובה מותר להקדישו בחג, עץ החיים, אומיר תצ"ד, פ' וירא דף ח טו"ב. ובמקום אחר דייק את סמיכות 'לעולה' עם 'על אחד ההרים', ולא אמר: על אחד ההרים והעלהו שם לעולה: "רמז שאף שיום טוב של ר"ה היה, מאחר שקבוע לו שמן ביום השלישי יכול אתה להקדישו לעולה... אחר עלייתך בראש ההר", יוסף לקח, אומיר ת"צ, דף כ ע"ב.

¹¹ מהרי"ט יישב את התמיה על פי שיטת הירושלמי, צפנת פענח, לעיל הע' 10.

¹² תוס' זבחים דף מו ע"א.

¹³ נפלאים הם עדות האדר"ת על עצמו, בכך שנשאל שאלה זו האיד השתמש אברהם בקדשים: "והשבתי תיכף ומיד דברי ירושלמי, שלצורך קרבן לא שייך עבודה בקדשים", סדר פרשיות, בראשית עמ' קעד.

וכל זה אם נאמר שאברהם הקדיש את יצחק תיכף עם יציאתו עמו, וכן משמעות ה'סליחה' שחיבר רבנו אפרים מרגנשבורג, המיועד לצום גדליה [נב]: "רץ אל הנער והקדישו, ונפשו קשורה בנפשו, עטרו בעצים ואשו, ונזר אלקיו על ראשו".

¹⁴ מנחות קא.

¹⁵ צפנת פענח עה"ת, עמ' פט-צ. וע"ע ארץ חמדה שצוין להלן הע' 20. וכע"ז בספר 'האשלי' לרבי אשר יעקב קלמנס מלובלין, לובלין תל"ח, פרשת וירא. וראה עוד 'תורת יחיאל' על אתר עמ' קצא טו"א. רבי אליעזר ר' שאנני אב"ד קושטא [ת"כ-תע"ב] מעלה את הדו-שיח באופן שונה: בין יצחק ובין אברהם כל אחד חשב לעצמו שהוא הנעקד והנשחט, ולכן פנה יצחק לאברהם, כעת ששנינו נוטלים כלים שונים, הרי שנינו מועלים בקודש – וזה הביאור בוילכו שניהם יחדיו, על כרחך שאין אנו המוקדשים אלא שה, השיב לו אברהם: "אין הדים פשוט כפי שאתה סובר, דלמא הלכה כירושלמי שדבר שהוא לצורך העודה אין בו משום מעילה, וכין שהדבר בספק, הלכה כמי אלהים יכריע הדין לאמיתו; שאם אלהים יראה לו השה נפשט הספק שהדין עמד, שאין לעבוד אפילו בעבודה לצורך הקרבן, ואם לאו השה – לעולה בני, אפילו שכבר הוקדשת לעולה, כיון שהוא לצורך עבודה אין בו משום מעילה, דת ודין, קושטא תפ"ו, סו"פ וירא.

הגאון רבי צבי רוטברג ראש-ישיבת בית מאיר (בני-ברק), מעיר ע"ד הצ"פ שדבריו צ"ע ממסקנת דברי' תוס' בזבחים (מז ע"א ד"ה איזהו) שבעינן סכין כלי-שרת, ובפסחים מייירי שכל איד הקדיש את סכיננו מערב שבת, הרי

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת וירא תשע"ו

יישוב מקורי העלה האדר"ת, לפי דבריהם במסכת בכורות דף ט ע"ב אין איסור 'עבודה' באדם שהוא קדוש, כל שכן ביצחק אין איסור להשתמש בו¹⁶.

▷◁

"נשיאת העצים ביו"ט"

איתא במדרשים (פדר"א פ' לב¹⁷) שהעקידה היתה ביו"כ¹⁸, לפי זה תמה **רבי מאיר לייבש בעל המלבי"ם**: איך נשא יצחק את האש והעצים, הלא עברו על איסור הוצאה?

"ויש לומר" ממשיך המלבי"ם בהקדם מאמרם (שבת דף ו ע"ב) שבזמן שאין ישראל שרויים במדבר הרי המדבר דינו רק ככרמלית.

אך קשה, מפני מה לא לקח עמו החמור, ואף לסובר שהטעם שאין רוכבים על החמור הוא גזירת שמא יחתוך זמורה, הרי כבר חידשו הפוסקים (מג"א סי' שכב) שבשניים אין מקום לחשוש, וכדין הקורא לאור הנר. ומה עוד שהמג"א הוסיף שכל זה הוא במקום מצוה, הרי גם כאן הוי מקום מצוה.

ואין לומר שיש מקום לחשוש 'שמא יצא חוץ לתחום', ויש לחשוש למ"ד תחומין דאורייתא (ראה ביצה לו)¹⁹, שהרי נאמר 'וירא את המקום מרחוק', והוא שיעור מיל כפי שדרשו על הפסוק (יהושע ג, ד) 'רק רחוק יהיה ביניכם ובינו' (ראה רש"י לשמות לג, ז). אמנם לפי הירושלמי המובא ברא"ש שיש איסור שביתת בהמתו, ניחא.

מוכרח שאף במקרה שהסכין 'קודש' אסור לשימו על הקורבן. לכן פתח במהלך חדש שהאיסור לשים את הסכין שורשו שהסכין אינו אלא "הכשר" לקורבן, ואילו העצים הם "חלק" מעצם הקורבן, וחיליה מלשון המקרא 'עצי-עולה', למיסבר קרא, בני ברק תשס"ה, עמ' סט.

¹⁶ סדר הפרשיות, על אתר. ב'דרוש שמואל' [לעיל הע' 9], לאחר שהביא את האמרה של הר"ר העשיל: ביאר את השיחה בין יצחק לאברהם: על פי המבואר במסכת ערכין (דף ה) אדם נקרא בעל מום לגבי המזבח, לכן שאל יצחק 'איה השחי', ואברהם השיבו: 'אלהים יראה לו' היינו הוראת שעה.

¹⁷ וכן כתבו: זח"א דף קסד; רבי יהושע בן שועיב בדרשתו ליו"כ, בשם 'מדרש חז"ל', אבן שועיב, קראקא שלי"ג, דף צב טו"ב; ריקאנטי, על אתר. וכ"כ רמ"ע מפאנו, בספרו 'עשרה מאמרות' מאמר חיקור הדין, ח"ב סוף פ"א, ומאמר 'אם כל חי, ח"ג סי' לב. וצ"ב שבדרשתו לר"ה, דף צ טו"ב, כתב ר"י בן שועיב שהעקידה היתה בר"ה! דעה זו תואמת להפליא עם דברי רש"י על הפסוק (כב, יד) 'ויקרא אברהם שם-המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום...', מביא רש"י מאגדה: "ה' יראה – יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות, כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים בהר' יראה אפרו של יצחק...".

ונפלאים המה דברותיו של החת"ס בביאורו (עה"ת ויצא, עמ' קנט) לדברי יעקב 'ואילי צאנך לא אכלתי' שהיה מנהג עתיק-יומין ש"ביום עקידת יצחק אכלו ראש איל זכר לעקידתו. לכן יעקב כשהיה בבית לבן לא לקח בממונו מאילי לבן לקיים מנהגו, מפני החשד, היינו 'אילי צאנך לא אכלתי', אפילו במחירי; [ולהעיר שבמק"א כתב החת"ס שהעקידה היתה ביו"כ, תורת משה כמ"פ, ובדרשותיו ח"ג, עמ' לא].

¹⁸ זמנים אחרים שייחסו הקדמונים ליום העקידה: פסח: אהבת יהונתן, וירא, ד"ה ביום השלישי, חידושי הרי"ם, על אתר. ראש השנה: פסיקתא רבתי, פרק מ; זח"ג, דף יחי ע"א; רעה"מ, פ' תצא דף רפב ע"ב; אבות דר"נ (כת"י), הובא בתו"ש סעיף קנט, פירוש רוקח עה"ת, עמ' קעח, וכמה ממפרשי התפלה לר"ה. ולשיטתם מדוקדקת נוסח איטליה בר"ה: "ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור". רבי דוד יואל וייס קיבץ וסידר את כל השיטות והגירסאות שיוחסו ליום העקידה, מגדים חדשים – בראשית, ירושלים תשע"א, עמ' שיח-שכב; וראה עוד שו"ת יין הטוב סי' נא-נב.

¹⁹ צ"ב שלא נחית שרבים מהר"א סוברים שגם למ"ד תחומין דאורייתא, היינו רק לגבי שבת, לעומת יו"ט שהוא מדרבנן.

ויש לתרץ, שזהו שכתבה תורה 'וילכו שניהם יחדיו', היינו שלא עמדו למוש בינתיים, ואם כן לא היתה הנחה ולא עקירה, וכאשר הגיעו זרקו מידם כלאחר ידו, כהלכה²⁰.

◁▷

ויאמר אברהם אל נערי שבו-לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה (כב, ה)

גם אל ציווי שהיית הנערים הסמיך רבי יהונתן אייבשיץ למאמרם שחל ביוה"כ. ולכן חל עליהם איסור יציאה חוץ לתחום: "אבל אברהם ויצחק הלכו ע"י קפיצת הדרך, כמאמרם (בר"ר מג, ג) פסיעות של אברהם אבינו ג' מילין, ופירש האר"י ז"ל [שער מאמרי רז"ל, עמ' מז] על-ידי קפיצת הדרך, לכן יכולים היו ללכת גם ביו"ט²¹. לכאורה צ"ב, מה לי שקפצה לו הדרך, הלא במציאות עבר את תחום? ולדברי החת"ס בספרו תורת משה נחא האי תמיה, וכה כתב: "נ"ל משום שהיה ביוה"כ, ע"כ אברהם ויצחק שנצטוו על ההליכה היה דוחה תחומים והלך אלפים ממקום ההוא, והנערים לא שמרו כמ"ש הראשונים שהנפש אשר עשו יצאו מכלל ב"נ להקל לשמור שבת, ואברהם מצווה על שביתת בהמתו, ע"כ 'שבו לכם פה עם החמור' ²²".

▷◁

ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה

האם היה חובת בקור ליצחק

הרי ההלכה היא שקרבן תמיד צריך ביקור (רמב"ם תמידין ומוספין פ"א ה"ט), והיו שהעלו שליצחק היה דין של קרבן תמיד²³. ואמנם כל הדין הוא כדי שלא יהא בו מום, ואצל בני נח אשר אין פוסל בהם מום, רק מחוסר אבר פוסל (ע"ז דף ה"ב), א"כ לכאורה לא היה צריך ביקור.

אלא שלגבי אברהם אבינו שיצא מכלל בני נח, ולפי ההו"א של יצחק שכוונת אביו לשחוט שה, אם כן היה טעון ביקור. ואם תמצא לומר שלכאורה כשר בעל מום, וכמבואר בזבחים (קטו ע"ב) שעד הקמת המשכן כשר בעל מום אפילו בישראל, אבל כאן היה לו דין מזבח, וכיון שהיה מזבח בעי ביקור כדיני מזבח. עומד על כך **רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק** – פארה של לטביה.

והוא מבארו באופן נפלא: דין שני גזרי עצים ואש קדוש נאמר רק בהקרב על גבי המזבח, ולא בהקרב

²⁰ ארץ חמדה, ווילנא תרע"ג, סו"פ וירא.

²¹ תפארת יהונתן.

²² וממשיך החת"ס: "בחזרתם מהעקידה לא היה בידם אלא המאכלת, ואפשר שנשאוהו שניהם אברהם ויצחק וה"ל שנים שעשוהו, או הליכוהו פחות פחות מד"א, אך בבואם אל מקום מושב הנערים, ושיירה שחנתה בבקעה הוה כעיר, ואלו היו הנערים אוסרים על אברהם ויצחק לא היו רשאים להביא עליהם אל מחיצת חנייתם. אך מבואר בעירובין (סב ע"א) שגוי אינו אוסר שדירת גוי לא שמא דירה, והיינו דרמז עם הדומה לחמור".

²³ וכן כתב בהעמק דבר, פסוק ט, ושלכן היה בו עריכת עצים שהוא דין מיוחד בתמיד, לשונו הובא לעיל הע' 4.

מאידך, רבי דוד לידא אב"ד ור"מ אמסטרדם, מביא ששמע מחכם אחד, שיצחק היה שלמים, ופשר שאלתו 'איה השה' הוא: "לפי שאסור לשחוט קודם פתיחת דלתות ההיכל ודייקא שה, היינו שאסור להקריב שום קרבן לפני התמיד של שחר שנקרב עם פתיחת ההיכל, עיר דוד, חלק בית אברהם, אמסטרדם תע"ט, סע' רס, דף מה ע"א.

על במה (מנחות כב). וזהו טענת יצחק "הנה האש והעצים" – אם כן מוכח שאתה הולך להקריב קרבן תמיד **במזבח**. ואם כן "איה השה לעולה" – הרי קרבן תמיד במזבח טעון ביקור, ואיה הוא? על כך ענהו אברהם: 'אלוקים יראה השה', היינו שהוא כבר מבוקר²⁴.

אמר יחיאל: הפלא הוא שכיוון את דבריו מילה במילה לספר הנפלא 'צפנת פענח' לרבי יוסף מטרנאני [צפת, שכ"ט – קושטא, שצ"ט] – פארה של צפת, בנו הגדול של המבי"ט, פ' וירא ראש דרוש ג'²⁵; ולאחריו פירש כן רבי חיים אבולעפיה – פארה של טבריה שדרש את שאלתו של יצחק 'איה השה' שהרי יש לבדוק לפני השחיטה, ועל כך ענה לו אברהם: "אלהים יראה לו השה – שצריך בקור ד' ימים, אם יראני השי"ת שה מבוקר שהוא בקור – נקרבנו, ואם לא – די היום בעולת בני תחת עולת התמיד"²⁶, והוסיף שכן מפורש בפיוט 'עת שערי רצון להפתח' לר"ה²⁷, נאמר: "שחר השכים להלך בבוקר, ושני נעריו ממתי השקר, יום השלישי נגעו אל חקר...הלכו שניהם לעשות במלאכה. ויענה יצחק לאביו ככה, אבי ראה אש ועצי מערכה, איה אדוני שה אשר כהלכה? האת ביום זה דתך שוכח..."²⁸, הרי לנו שהשה צריך להיות מבוקר כדת²⁸.

יוצא מן הכלל הוא רבי אברהם פאלאג'י, המעלה שבכוונה ציווה לו ה' יום לפני יציאתו מהבית, והדרך לקחו ג' ימים, הרי ביחד היה לו ד' ימים לבקר, ואכן בקר²⁹.

בעלי חיים נדחין בחסרון מזבח

בסוגיית פסול הקרב התלוי במזבח נחלקו במסכת זבחים (דף נט ע"א) רב ורבי יוחנן אם נפגם המזבח לאחר שהקדיש הבהמה ועדיין לא שחטה. דעת רבי יוחנן לפסול, ונימוקו עמו: כל דבר שהיה בתחילה ראוי למזבח ואח"כ נדחה, הרי הוא דחוי מן המזבח לעולם. ואילו דעת רב להכשיר, ולשיטתו: אין תורת דחוי בקדשים אלא כשהיה הדחוי לאחר שחיטתם. יוצא, שלדעת רבי יוחנן כל הקדשים שהוקדשו בזמן שלא היה מזבח, ואח"כ נבנה המזבח – פסולים. מעלה **רבי חיים אבולעפיה (השני)** מהלך מפולפל:

יצחק סבר כרבי יוחנן שבע"ח נדחין, ודחוי מעיקרא הוי דחוי, לכן פנה לאברהם עם תמיהה: איה השה "להקדישו" לעולה אחר בנין המזבח, שהרי אני נפסלתי שהרי הקדשת אותי לפני בניית המזבח. השיבו

²⁴ משך חכמה, על אתר.

²⁵ דבריו הועתקו אצל רבי חיים אבולעפיה (השני), עץ החיים, אזמיר תצ"ד, פרשת וירא דף ח טו"ב.

²⁶ יוסף לקח, דף כה ע"א.

²⁷ חובר ע"י יהודה בן שמואל עבאס, בן המאה הי"ב וידידו של המשורר ריה"ל, מצאו היה מפאס שבמרקוק, לימים עם החורבן והשמד שפקד את מרוקו עבר למזרח, ובאחריתו התיישב באר"ץ.

²⁸ עץ החיים, דף ח ע"א.

²⁹ שמו אברהם, דף קעו טו"א.

אברהם: 'אלהים יראה לו השה', בכהאי גוונא שהמזבח אינו בנוי מותר משני טעמים. א. דחוי מעיקרא אינו דחוי³⁰. ב. הרי הרמב"ם מכריע כדעת רב שבע"ח אינם נדחים³¹.

רבי אהרן שמואל קייזאנובר בעל 'ברכת הזבח'³² העלה דרך דומה: יצחק ידע שכוונת אברהם להקריבו לעולה על המזבח. מבואר בחז"ל שאותו המזבח היה אותו מזבח שעליו הקריב אדם הראשון את קרבנו, א"כ הרי נימוח אח"כ עם מי המבול. כעת שיצחק ראה שעל ההר אין שם מזבח, והרי אביו הקדישו קודם בניית מזבח חדש, הרי הקדישו קודם מזבח, כמפורש בקרא (פסוק ט) ויבן שם מזבח, לכן שאלת יצחק מובנת כמין חומר: "איה השה"? הרי אני פסול לקרבן מטעם דחוי, לכן על כורחך עליך להקדיש שה במקומי. על פי זה מדויק תגובת אברהם: אלקים יראה השה לעולה, אכן כדברך, אבנה את המזבח ורק אח"כ אקדיש שה, ובאם לאו אז אקדיש אותך, שהרי באמת עדיין לא הקדשתי אותך³³.

◁▷

מדוע הצניע אברהם את המאכלת.

כאשר הלך אברהם עם יצחק לעוקדו נאמר 'ויקח אברהם את עצי העולה... וייקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדיו'. אך כאשר תמה יצחק לפשר הדבר, שאל 'הנה האש והעצים ואיה השה לעולה'. ותמוה, מדוע לא הזכיר גם את ה"מאכלת"³⁴?

עמד על כך **מהרי"ל דיסקין** אב"ד בריסק, והוא מיישבו על פי המובא בפתחי תשובה (סי' לו ס"ק ט"ז) שאין להראות הבהמה או העוף כיצד שוחטים משום צער בעלי-חיים, או משום חשש צימוק הריאה, והוא הדין סכין של שחיטה.

ולפי זה יש לומר, שבאדם אשר הוא בר-דעת ודאי שיש לחוש שבראותו הסכין שמיועד לשחוט, יפחד ויבעת ומתוך כך תצטמק הריאה שלו.

לכן הטמין אברהם את המאכלת בפני יצחק לגמרי כדי שלא ייטרף וייפסל מקרבן. ולכן יצחק לא הזכיר

³⁰ היינו: כל קרבן שהוא דחוי מתחילתו, שלא היתה לו שעה שהיה כשר, ונראה אח"כ, כשר, לפיכך על המקדיש בהמה עד שלא נבנה המזבח, כשיבנה מקריבים אותו, רמב"ם, פסולי המוקדשין, פ"ג הכ"ד.

³¹ עץ החיים, פרשת וירא, דף ח טו"ג

³² נולד בוויילנא, נמלט משם בשנת תט"ו, ושימש ברבנות בכמה קהילות באוסטריה מורביה וגרמניה. אח"כ חזר לפולין ובסוף ימיו ישב בקראקא, בה נפטר בשנת תל"ו.

³³ ברכת שמואל, פפד"מ, תמ"ב, פ' וירא, דף יג טו"ב. גם יישוב זה אינו מספק, שהרי לשיטתו גם האיל היה מוקדש כבר זמן מה, וכדי ליישב זאת חידש כמה הלכות.

³⁴ בצורה פשוטה ביאר דון יצחק אברבנאל (כב, ג): "הנה לא הקשה ג"כ יצחק מהמאכלת כמו שהקשה מהאש והעצים, לפי שדרך בני האדם להוליך בדרך חרב או מאכלת מפני האויבים או מפני חיות רעות". רח"א כבר עמד על כך, למה לא שאל על המאכלת, ויישב בכמה יישובים למדניים, עץ החיים, דף ח טו"ג.

הגאון רבי פנחס הירשפרונג העיר על תמיהת יצחק 'איה השה', למה לא עלה בדעתו שאברהם מביא קרבן עצים, כמפורש במסכת מנחות (דף כ ע"ב): תניא קרבן מנחה מלמד שמתנדבים עצים, תלמידו הרב פנחס יהודה וויליגר, אור ישראל, מונסי, ניסן תשי"ע, עמ' רמד, ורבי שמאי הכהן גרוס יישוב: הלא אברהם נטל עמו הסכין, על כרחך שכוונתו לשוחט בע"ח (אור ישראל, תמוז תשי"ע, עמ' רע).

פרשת וירא תשע"ו

בשאלתו את המאכלת. ואסמכתא לכך מדברי המדרש³⁵ שיצחק אמר לאביו: 'אסרוני בידי וברגלי שהנפש חצופה היא שלא תראה המאכלת ואפסל מן הקרבן', ופירש הרב מבריסק שהכוונה שהפחד יגרום שיצטמק הראיה ויטרף³⁶.

המעניין שכיוון לדבריו רבי צבי הירש פרבר [סלבודקה, תרל"ט – לונדון, תשכ"ז] מחשובי רבני לונדון, והוסיף אסמכתא מלשון הסליחה (יום ה' לעשיית): "מאכלת שנונה מרוטה לְטִבָּח, נְדָנָה נתן מלהבעיתו בְּאֶבְחָי"³⁷.

אולם לדבריהם צ"ב למה יצחק לא שאל גם על הסכין³⁸!

ביום השלישי וישא אברהם את עיניו... ויאמר אברהם אל נערי שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה...

רבה של זאמושט – רבי יצחק הויכגלרנטר חידש שאיסור רכיבה בשבת אסור גם בשנים, מה שאין-כן למ"ד שאסור גם ביו"ט, יש מקום להתיר רכיבה בשנים לצורך מצוה. לאור חידוש זה ממשיך לבאר בטוב טעם למה אברהם ירד מן החמור ביום השלישי והלך רגלי.

בהקדם המבואר ביומא (כח ע"ב) שאברהם אבינו קיים גם במצוות דרבנן, והרי אם העקידה היתה בשבת, היה יכול אברהם לרכוב יחד עם יצחק, אולם לפי הדעה שהעקידה היתה ביו"ט, מדוקדק שביום השלישי לא השתמשו ברכיבה על החמור, אלא הלכו רגלי, והלא אין משתמשים בבעלי חיים ביו"ט, ולא מהני רכיבה שנים³⁹.

³⁵ מהו"ל ציין לילק"ש, ומקורו מבר"ר על אתר (פרק נו).

³⁶ מהרי"ל דיסקין עה"ת, ירושלים תשל"א, על אתר, וכבר הביאו בשמו רבי יצחק ב"ר ניסן רייטבורד - דרשן בוילנא, בספרו בית יצחק, ירושלים תר"ע, פ' וירא דף ט עב: "ושמעתי בשם הגאון הגדול רשכבה"ג מו"ה יהושע ליב... ומנו"כ על הר הזיתים...". הרב רייטבורד אינו מציין לפתחי תשובה אלא לגמרא בחולין (נה ע"ב) שריאה יכולה להצטמק "בידי אדם" מחמת שהפחיד אדם את הבהמה בקולו (כן פירש רש"י שם; או כגון ששחטו בפניה בהמה אחרת) (רש"י דף מב ע"ב).

דברי הרב מבריסק צ"ב: האם יעלה על הדעת שמעצם הבטח בסכין יגרום לצימוק הריאה, הלא הפ"ת מיירי שהבע"ח מביט בשחיטה אחרת?! ויתירה מזאת, איך מפרש את דברי המדרש שחשש 'פסילת הקורבן' הוא מטעם הצטמקות הריאה, האם הקשירה והאיזוק מונע מהפחד?! אלא על כורחך שכוונת המדרש שמא יזעזע וינזע ממקומו [או שמא ירצה לברוח].

³⁷ ר' צבי הירש פרבר, כרם הצבי, לונדון תר"פ, עמ' קה-קו.

הגאון ר' משה שטרנבוך ראב"ד ירושלים, לא ראה את דברי הרב פרבר, וכיוון לדבריו, אחרי הביאו את דברי הרב מבריסק מסמך לדבריו אסמכתא מלשון הסליחה. אולם מעיר, לנכון, שהביאור הפשוט בסליחה הוא שאם יתנענע יפסול משחיטה שאינה ראויה, אבל לא מפני צימוק הריאות. צודק הרב שטרנבוך שאין מכאן ראייה, אלא ביאור הפיוט הוא שונה במקצת, כפי שביאור רבי אברהם ב"ר עזריאל, אחד מגדולי מפרשי הפיוט, שהכוונה היא: "שנתן המאכלת בתוך נדנה, כדי שלא יראהו יצחק ויפחד ויבין שעליו היה לשוחטו ושמא ימאן בדבר", ערוגת הבשם, ירושלים תשכ"ג, ח"ג עמ' 331.

³⁸ וכבר עמד על כך ר' יצחק רייטבורד.

³⁹ רבי יצחק ב"ר יוסף הויכגלרנטר אב"ד זאמושט, שו"ת זכרון יצחק, לבוב תקפ"ב, סי' כא, דף ז טו"ג; אדר"ת, סדר

▷◁

וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו.

פסול אונן

לכאורה צריך ביאור, מה היתה כוונתו של אברהם בשחיטת בנו, הלא ברגע שהוא שוחטו נעשה אונן, והוא פסול להמשיך את העבודה.

קושיא זו הקשה לראשונה (!) **רבי דוד סג"ל בעל 'הט"ז'**. והוא מיישבו בהקדם ביאור בדברי מדרש רבה.

במדרש (נה, ז) מתואר דין ודברים שניהל אברהם עם כביכול: "אמר אברהם לפני הקב"ה: רבון העולמים! וכי יש קרבן בלא כהן, אמר לו הקב"ה: כבר מנתיך שתהא כהן, הה"ד (תהלים קי, ד) 'אתה כהן לעולם'.

עמד רבינו הט"ז על דבריהם אלו: מה זו הקושיא 'וכי יש קרבן ללא כהן', ולמה לא יכול אברהם להיות כהן. ועוד קשה, מאי 'כבר מנתיך שתהא כהן', היכן מינה אותו הקב"ה להיות כהן.

הוא מותיב וגם מפרק, שביאור הדברים הוא כך: 'וכי יש קרבן בלא כהן', הרי מיד עם מיתת יצחק נעשה אונן ואסור להקריב (זבחים טז ע"א), ואם כן יהיה קרבן ללא כהן. והתשובה היתה: כבר מנתיך שתהא כהן, היינו כהן גדול, וכהן גדול מותר להקריב באנינות (יומא יב ע"ב). והראיה שנעשה לכהן גדול דייקא, מדברי המדרש (שם): שאמר אברהם 'הנני', הנני לכהונה הנני למלכות, זכה לכהונה וזכה למלכות. ודייק הט"ז שהכוונה לכהונה גדולה, מלשון המקרא (תהלים קי, ד) 'אתה כהן לעולם', היינו **אתה כהן לעולם אפילו בעת אנינות**⁴⁰.

לאור האמור מדויק הטיב לשון המקרא⁴¹ 'ויאמר יצחק אל אברהם אביו, ויאמר אבי, ויאמר הנני בני', מהו האריכות בפסוק, ומהו כפל הדברים?

פרשיות, על אתר.

מפרשי המקרא נחלקו ביניהם מה היתה מטרת שימוש עם חמור, יש שהעלו שהשתמשו עמו לסחיבת העצים (אע"פ, אברבנאל, וראה איילת השחר), ויש שלמדו שאברהם [והמלווים] רכבו עליו (מלבי"ם). והנה, גם לסוברים שביו"ט אין מצווים על שבית בהמתו, מכל מקום ביו"ט מצווה כמו בשבת.

⁴⁰ שאברהם היה לו דין כה"ג, מפורש בכמה מקומות: בסליחות לצום גדליה (סליחה נב): "עטרו בעצים ואשו, ונזר אלקיו על ראשו", ופירושו המפרשים שבזמן העקידה היה לו דין כה"ג, שכן בכהן הדיוט כתוב (ויקרא כא, יב) 'כי נר שמן משחת אלקיו עמו'. ובפיוט לשחרית של יום שני של ר"ה, ד"ה 'אשר מי' כתוב: "ולקח את המאכלת לשחטו בחלחלה, וככהן גדול הגיש מנחה ובלולה". ומפורש בבראשית רבה (מו, ה) אברהם אבינו כה"ג היה, וכה בילק"ש פרשת לך, רמז סג, ובילקו"ש (שה"ש סי' תתקפח): אברהם נעשה כה"ג תמורת שם בן נח.

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק חידש שהיה לו דין של כה"ג רק בעת העלאת יצחק, וסברתו מרגשת ביותר: "לפי שבעת העקידה שהיה מקריב בנו להשי"ת, היה אז התגלות אלוקית כמו שהיה לכה"ג ביום הכיפורים לפני ולפנים. לאור האמור הוא מבאר בטו"ט את כפל הלשון: 'ויקרא מלאך השם אל אברהם שנית מן השמים', הואיל ובעבודת יוה"כ נאמר בירושלמי (יומא א, ה) שגם מלאכים אסור להם להיות באהל מועד, לכן המלאך קרא לו "מן השמים", שהרי לא היה יכול לגשת להר", משך חכמה, בראשית, כא, יז.

⁴¹ אינו ברור האם קטע זה הוא המשך דברי הט"ז, או שמא הוספות המחבר לפי דבריו.

פרשת וירא תשע"ו

אולם לפי האמור עד כאן, הרי הוא כפתור ופרח: יצחק טוען לאברהם, שכל הטענה שיש לי כלפיך היא, בכך שאתה אבי, ואם תשחט אותי תהא 'אונן', שהרי אני רואה "האש והעצים", אם כן בדעתך להקריב קרבן. אך כיון ש"איה השה לעולה", שה לעולה אין, הרי שבדעתך שאני אהיה הקרבן, אולם איך תוכל להעלותי לקרבן כשתיכף בעת השחיטה אתה נעשה 'אונן'⁴².

בן דורו - **רבי אברהם אבלי גומבינר מקאליש** בעל 'מגן אברהם' כיוון לדבריו. על דברי המדרש (פרקי דר"א, פ' לא) שדימה את אברהם אבינו לכה"ג שהגיש מנחה ונסכים, כתב: והא דאמר כהן גדול, משום שקשה כיון שיקריב את יצחק יהיה אונן, וא"כ יאסר להקריב אח"כ מנחה ונסכים. לזה אמר 'ככהן גדול', שהרי קיי"ל כהן גדול מקריב אונן⁴³.
לגאון הראגיצי'בער יש מהלך נפלא ביותר.

לדעתו (על פי הפסיקתא) לאברהם היה דין של כהן הדיוט, ולכאורה האין היה יכול אברהם ראוי להמשיך את העבודה? הלא גם בהקרבנה בבמה מסתפק הגמרא (זבחים טז ע"א) האם מותרת באונן.

אלא על פי מה ששינוי ביומא דף יג: היה עומד ומקריב ושמע שמת לו מת, מניח העבודה ויוצא, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר, יגמור. פירש רש"י: שהיינו לגבי כהן הדיוט⁴⁴. והנה השחיטה אינה "עבודה" וממילא אינה "התחלה". לכן דקדק אברהם לערוך את העצים, שזהו "סידור גזרי המערכה", שהיא "עבודה" ואסורה לזר. וכיון שכן – "כיון שהתחיל, גומר".

מהלך ייחודי דרך לו רבי דוד לוריא מביחוב, לדעתו אינו ניתן להחיל דיני אנינות על מיתה שנעשתה ע"י ציווי השי"ת. הוא משיג על דברי הזית רענן (שצויין לעיל): "ואינו נכון... בעיקר הדבר, אם שייך בכאן אנינות בדבר צ"ע, כיון שאבילות ודאי לא היה כאן, כמו בהרוגי סנהדרין (מו ע"ב) שאין קרוביהם מתאבלים עליהם, כל שכן כאן שצוהו ה' על זה". בהמשך דבריו הוא מעלה שחידוש זה אינו מוסכם בכל הראשונים.

רד"ל מסיים בהערה ע"ד הזית רענן שיישב היות והיה לו דין כה"ג לכן לא חל עליו דיני אנינות; מוסיף עליו רד"ל, לפי דבריהם תוסבר השיטה שהעקידה היתה ביוה"כ, שרק כה"ג עובד את עבודת היום; אולם מסיים ש"באמת אין דבר זה מוסכם שהעקידה היה ביוה"כ, כי בויק"ר משמע שהיה בחודש תשרי ובשמו"ר אמרו שהיה בפסח⁴⁵.

⁴² אור תורה, לרבי אורי קאלמייר אב"ד פאלנאה, בן בתו ותלמיד מובהק למהרש"א, לובלין תל"ב, פ' וירא. צוין ב'לקט יוסף' לרבי יוסף גינצבורג אב"ד בריסק, שאלוניקי תס"ט, ערך אברהם, סע' יט; ספר הליקוטים לרבי יחיאל הלפרין אב"ד מינסק, ח"א עמ' טו. והוסיף שכן כתב בספר האשל (שצויין לעיל הע' 15), ולא מצאתיו שם.

לגבי דין כהן בעלת העקידה, ראה דברים נפלאים ב'עשרה מאמרות', מאמר חקור דין, ח"ב פ"א, הובא בדברי שמואל (קאידנובר) והוסיף לדבריו נופך משלו.

⁴³ זית רענן, ויניציה תק"ג, סו"פ וירא, דף יב טו"ב.

⁴⁴ אולם תוס' חולק על דבריו, ולדבריהם ההיתר הוא רק לכה"ג. וראה ריטב"א ומרומי השדה שם; ומקור ברוך (גינצבורג) סי' ה דף יג טו"א.

⁴⁵ ביאור הרד"ל לפרקי דר"א, פ' לא ס"ק מד.

בשנת תרפ"ו פרסם ר' ישראל יוסף פרנקל מפאביאניץ שמועה ששמע בשם הגאון מדווינסק, ביאור לפרקי דר"א שאברהם היה לו דין של כה"ג, ושאל הרב: למה ככה"ג, מה איכפת לי שהיה לו דין של כהן הדיוט, אלא – יישב הרב

רבי אברהם פאלאג'י יישב את הקושיה בצורה פשוטה ביותר: זיל בתר טעמא, הלא טעם פטור אונן מעבודה הוא, שמוטל עליו לקבורו, ואילו כאן מוטל עליו גמר עבודתו, וגימור העבודה היא השריפה, והשרפה היא במקום קבורה⁴⁶

אמר יחיאל: תמיהני על כל הני אשלי רברבא ובפרט על הרד"ל, הלא בחג ויוה"כ לא חלים דיני אנינות (יו"ד שמא, א), וזהו הטעם שכה"ג מותר לעבוד באנינות, שהרי "כח השנה כרגל אצלו", וע"כ נפל כל הקושי.

ויואמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה' (כב, יב) חכמינו (ב"ר נו) דרשו את כפל הלשון: שאברהם רצה לכל הפחות להוציא ממנו כמה טיפות דם, ועל כך ציווה לו הקב"ה 'אל תעש לו מאומה'.

החת"ס עומד על כך למה אברהם עשה חבורה על יצחק והוציא קצת דם, כן מהיכן למד שיש לשחוט את האיל לעולה?

הוא מיישב בכך: "נראה שאברהם אבינו לא רצה לקדש המקום לבית עולמים עד שהקריב בו שום קרבן, כיוון שנתקדש המקום ואינו מקריב קרבן, עובר על לאו 'ולא יראו פני ריקס', לכן רצה לעשות קצת חבורה ביצחק ולהוציא ממנו קצת דם כדי שלא תהיה ביאה ריקנית. וכשאמר לו הקב"ה 'אל תעש לו מאומה' הראה לו איל והקריבו עולת ראייה, אז אמר אשר יאמר היום 'בהר ה' יראה'".⁴⁷ ברעיון זה קדמו רבי דוד פארדו [תע"ח-תקנ"ב]: "אל תשלח... והוא ליה ביאה ריקנית שהוא היה יודע ששם מקום בה"מ, הלכך אוציא ממנו מעט דם, שמקצת נפש ככל הנפש"⁴⁸.

"עולה שעלתה חיה על המזבח – תרד"

שנינו במשנה (זבחים פד ע"א): "עולה [והוא הדין כל קרבן] שעלתה חיה לראש המזבח תרד", מבארת הגמרא שש להורידה משם כדי לשחוט, ולאחר השלמה עבודתה למטה, יש להעלות את נתחיה להקטרה. אם כן תמוה, כיצד העלה אברהם את יצחק על גבי המזבח בעודו חי?

לעין שמן המאור פ' יתרו, שירת שמואל, סי' סב

רבי יהודה ב"ר עמרם דיוואן - מחכמי ירושלים⁴⁹, כותב שכל ימיו התקשה בשאלה זו. ואם תאמר

מדווינסקי- כדי שאברהם יוכל להמשיך עם העבודה, את מכתבו זה פרסם חוברת הראשונה של הקובץ התורני המפורסם 'קול תורה' שיצא לאור בעירו 'פאביאניץ', מתחת לקו העיר הרב מפאביאניץ, שכבר קדמוהו המ"א ועוד, קול תורה -פאביאניץ, שנה א' חו' א, סי' יא. [אני מניח שהכוונה לגאון בעל צפע"י, ולא לבעל משך חכמה, כפי שרשמו בימאורות דף היומי, גליון 239 (מנחות פב)].

⁴⁶ שמו אברהם, דף קעה טו"ד.

⁴⁷ דרשות חת"ס, ח"א דף ח טו"א.

⁴⁸ משכיל לדוד, ויניציאה תקכ"א, דף יט טו"ב.

⁴⁹ עוד מצעירותו יצא שלוש פעמים לארצות שונות בשליחות ירושלים, צפת וחברון בשנים תס"ח-ת"ץ. בחזור, התיישב

שהעלאתו היתה על פי אמירת השי"ת, הרי לא מצינו שכך אמר לו ה', והיה לו לאברהם לעשות כדן עולה למטה ולהעלותו אח"כ כשאר עולות. ולא מצא ישוב לענין⁵⁰. אולם מצאנו שרבים וגם שלמים נשאו ונתנו בקושיא זו.

הראשון שדן בזה הוא רבי יוסף מטרנאני שזכה לנשק את ידיו של הבי"י ולהתברך ממנו⁵¹, בדרשותיו מחדש מהרי"ט שיצחק התקדש רק עם העלתו ע"ג המזבח, וקדושה זו קידשה אותו לתמיד. מהרי"ט מדייק את לשון המקרא: 'והעלהו שם על אחד ההרים', לכאורה נכון היה לומר על אחד ההרים, העלהו שם, אלא דייק אברהם שמטרת עלייתו היא לקדשו: "ולכך לא שחטו למטה והעלהו איברים כדן העולה". ואפשר, ממשיך מהרי"ט ומחדש: "שלא נאמר שחיטה למטה אלא בעזרה שהוא מקודש או בפנים מן הקלעים, אבל מקום שלא נתקדש, צריך להעלותו על המזבח שנתקדש בבניינו, בין כך ובין כך העלתו קדשתו, ולא צוה הקב"ה לשחטו אלא להעלותו ולקדשו"⁵².

השני שהעלה קושי זה היה רבי חיים אבולעפיה (המוסמך)⁵³, נכדו רבי חיים אבולעפיה? – טבריה, תק"ד⁵⁴ הביא את הקושי משמו⁵⁵, ומנסה ליישבו בכמה אנפין: בשם [רבו]⁵⁶ רבי משה גלאנטי (השני) [צפת, ש"פ – ירושלים, תמ"ט] הוא מביא: מאחר שהטעם לפסול העלאת הקרבן חי מעל המזבח הוא 'שמא ירביץ גללים', "לא שייך האי טעמא ביצחק שהלכו שניהם יחדיו הבן להזבח והאב לזבוח"⁵⁷. ביאור דבריו הוא כנראה כך, למרות שטבעו של אדם להזדעזע מפחד הריגה ועלול להוציא צואה⁵⁸, אבל יצחק שהלך בכוונה להישחט, אין מקום לחשוש. תירוץ נוסף העלה הרב המג"ן: "על פי מאמרם במדרש

בצפת בה כיהן כרב ור"מ. ב-תפ"ח נשלח שוב לערי הגולה, ואח"כ התיישב באר"ץ. ב-תצ"ז חזר לירושלים והתמנה כדיין דמצא בבית דינו של הרב 'אדמת קדש'. בשנים אלו הביא לדפוס את ספרו 'חוט המשולש' בו קיבץ את כל הדרושים שדרש בדרך שליחויותיו, ושלפעמים את המקום והזמן שבו נדרשו, נפטר בשנת תקי"ב לערך.

⁵⁰ ר' יהודה דיוואן, חוט המשולש, קושטא תצ"ט, ומסיים: "ולעתות כאל לא מצאתי דבר יישוב".

⁵¹ ראה תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים, מכון ירושלים, עמ' כ.

⁵² ר' יוסף מטרנאני, צפנת פענח, וניציה ת"ח, וירא דרוש שלישי.

⁵³ מכוונה גם ר' חיים הזקן, אביו ר' יעקב היה בן בתו של מהר"י בירב (הראשון). נולד כנראה בצפת בשנת ש"מ לערך, והיה תלמיד מובהק למהרי"ט. לימים התיישב בחברון בה הרביץ תורה. משם עבר לירושלים בה נפטר בשנת תמ"ה.

רק בכתבי החיד"א מצאנו שרח"א היה מוסמך, החיד"א כמעט בכל פעם שמזכירו מדגיש לתארו 'הרב המוסמך', ראה אצל הרב שלמה אליעזר מרגלית, מרן ורבנן, מעי גדולים, עמ' פד, ויש להוסיף לציון נוסף: ראש דוד בפרשתנו [צוין לקמן הע' 59]. החיד"א הוא המקור היחיד לכך, ולא מצאנו אסמכתה אחרת. דומה עלי, שנשמך מאביו ר' יעקב שנשמך מרבי יעקב בי רב השני, נכדו של מחדש הסמיכה

⁵⁴ מחדש היישוב בטבריה, עליו כתב החיד"א: "כי רבו נוראותיו וענייניו וקדושתו כאחד מן הראשונים".

⁵⁵ ויש להניח שאת הקושיא קיבל המוסמך מרבו המובהק מהרי"ט, וד"ז נעלם מעיני נכדו רח"א (השני).

⁵⁶ רח"א כותב "מהר"ם גלאנטי", והנה הלא היו שנים באותו שם: הסבא, ר' מרדכי גלאנטי הראשון, רבה של צפת, והנכד הראשלי"צ – הידוע בכינויו הרב המג"ן, ויש להניח שכוונתו להרב המג"ן, בפרט שבמק"א מביא רח"א אימרות ששמע מפיו. בצעירותו עקר ר' חיים מחברון לירושלים, שם למד בשיבת 'בית יעקב', בה שימש הרב המג"ן כראש ישיבה, שם למד בחברותא עם הרב פר"ח.

⁵⁷ כמה מחברים כיוונו לדבריו לדוגמא: הגאון רבי ישראל יעקב פישר, ראב"ד ירושלים, אבן ישראל עה"ת, ירושלים תשס"ב, סו"פ וירא; הגאון רבי שמאי גראס, מו"ץ מחזיקי הדת, אמרי שמאי, עמ' סג.

⁵⁸ כדוגמא לכך אפשר להצביע למשנה בפרק אלו חן הלוקין (מכות כב ע"ב): התחילו להלקות, ומחת כאב המלקות נתבזה המולקה ע"י שיצאה לו צואה או מי רגלים, הרי שנתבזה בכך ונפטר מיתר המלקות.

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת וירא תשע"ו

שהשטן רצה להטיל בו מום ולפוסלו, לכן רימה אותו אברהם בכך שיחשוב שעדיין לא הגיע זמן השחיטה, ומוטב לעשות איסור זוטא שלא יפסל מכל וכל⁵⁹.

ורח"א בעצמו מיישבו דין זה לא נאמר אלא רק בבית המקדש, שבו "המזבח" הוא לעיכובא, אולם ב'במה' אין דין מזבח, ועל כן אין דין זה מעכב. ואמנם כל מה שעושים 'מזבח' זהו רק כדי שיהא תשמישו נח, כמו שאמרו (זבחים קח), או שכאן היתה הוראת שעה שיבנה מזבח בבמה.

לפי זה באמת אין כל משמעות והבדל בין "על גבי המזבח" ל"על גבי קרקע", כי כל בנין המזבח אינו אלא רק כדי שיהא תשמישו נח, ואין כל מניעה להעלותו על המזבח כשהוא חי.

ואף אם נאמר שעל פי הדיבור בנה אברהם את המזבח, אם כן יש לומר שגם על פי הדיבור היתה העלתו כשהוא חי⁶⁰.

רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי שכיהן כחכם-באשי בדמשק בשנים תרנ"ד-תרס"ח⁶¹, מיישב את קושיית רבי יהודה דיוואן: נראה שלא קשה, מלבד מה שקיי"ל כרבי יוסי שטעמו עמו, ששחטה בראש המזבח יפשיט, שנאמר 'וזבחת עליו את עולותיך' מלמד שכל המזבח כשר לשחיטת העולה (שם, נח ע"א), ודוקא לאחר מתן תורה שקבע הכתוב לעולה – צפון הוא שאמרו לכתחילה ישחוט בצפון.

ועוד, כי כשאמר לו הקב"ה 'והעלהו שם לעולה על אחד הרים אשר אומר אליך' הבין אברהם שיעלהו וישחטהו שם. וכן מוכח מחז"ל (ב"ר נו, יב) שהתחיל אברהם תמה: אמרת 'קח נא את בנך', ועכשיו אתה אומר לי 'אל תשלח ידך אל הנער'. אמר לו הקב"ה, כשאמרתי לך 'קח נא' לא אמרתי 'שחטהו' אלא 'והעלהו', לשם חיבה אמרתי לך, אסיקתיה וקיימת דברי ועתה אחתיניה וכו'⁶².

לפי זה, מה שהבין אברהם במאמר ה' 'והעלהו לי' – שיעלה אותו לראש המזבח, יפה כיון, ורק מה שהבין שגם ישחטהו, על זה אמר לו שאינו נכון. את יישובו השני, כיוון הרב אלפאנדרי לבן מדינתו – רבי יצחק ברכה, מחשובי רבני אר"ץ, ושעל דרשותיו בספרו 'בירך יצחק' העיד -בן דורו- החיד"א: שהם "נחמדים"⁶³.

⁵⁹ עץ החיים, פי וירא דף ח טו"ג.

הרב חיד"א בספרו 'ראש דוד' מביאו וממשיך על פיו בדרך דרוש. בהקדם היישוב האחרון ביאר רבי יצחק ברכה את דבריהם שאברהם ביקש רחמים שיתקבל האיל תחת בנו, בקשה זו מקבלת טעם לשבח ולפי דברי הרב המג"ן שיצחק העולה על ראש המזבח, ואילו האיל שחט אברהם למטה כדינו, הרי שלא מכון ממש, ולכן ביקש. וכל זה מרומז בלשון הפסוק: 'ויעלהו לעולה תחת בנו' כלומר שבנו היה למעלה ואילו האיל, למטה, בירך יצחק, וניציה תקכ"ג, סו"פ וירא.

⁶⁰ ר' חיים אבולעפיה, יוסף לקח, אזמיר ת"צ, פרשת וירא, דף כח סוף ע"א. בעץ החיים דייק רח"א מלשונות הפסוקים שכן נצטווה אברהם להעלותו חי.

וכן כתבו רבים שאצל יצחק היה על פי הדיבור כלשון המקרא 'והעלהו שם לעולה', רבי שמואל יצחק הילמן אב"ד לונדון, אור הישר, ירושלים תשל"ז, זבחים שם, והטעים בכך שהואיל והציווי היה על ההעלאה ולא על השחיטה, לכן עם ההעלאה כבר קיים את המצווה.

⁶¹ גם אחרי כהונתו, המשיך לגור שם עד שלהי שנת תרע"א, עת עלה צפתה.

⁶² נדפס מכת"י בספר זכרון לרבי יצחק הוטנר, מכון ירושלים תשמ"ד, עמ' תרג.

⁶³ בירך יצחק, וניציה תקכ"ג, סו"פ וירא דף יג ע"ב.

יישוב ייחודי העלה החת"ס. בדרשתו לפרשת בא בשנת תקצ"ד חידש החת"ס ששאני קרבן עולה שפושטים ממנה את עורה טרם ההקטרה משא"כ עור האדם כבשרו ורצה להקטירו כולו, על כן נעקד ע"ג המזבח, והיא כולו קודש⁶⁴. הנצי"ב מוואלוז'ין, כיוון לדברי החת"ס, לדידה: הטעם שאין מעלים קרבן על המזבח חי: "משום שאין עור הבהמה קרב, מה-שאין-כן עור האדם שהוא בשר ממש, טוב יותר להעלותו חי"⁶⁵.

ומן הצורך לציין לדבריהם ב'מדבר רבה' (יז, ב) שם מסופר השתלשלות מעשה העקידה, ובין הפרטים נמסר גם על כוונת אברהם להפשיט את עור בנו: "אמר אברהם, רבון העולמים.. נטל האיל והפשיטו, ואמר כך: תהא רואה כאילו עורו של יצחק הפשטתי לפניך"⁶⁶.

היכן מקום שחיטת העולה – בצד המזבח או על גביו

הקשה השפ"א: הרי מקום שחיטת העולה בבית המקדש היה בצד המזבח ולא על גבי המזבח. וא"כ, כשהעלה אברהם את יצחק לעולה כפי שנצטווה: והעלהו שם לעולה, למה העלוהו: **על המזבח**, וכמו שנאמר: וישם אותו על המזבח ממעל לעצים.

על הפסוק "ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה'" (ויקרא א, יא) דרשו חז"ל (ויק"ר א, ה): שבעת שישאל מקריבים תמיד ע"ג המזבח וקוראים את המקרא הזה זוכר הקב"ה עקידת יצחק. ובתנודב"א מובא: זוכר אילו של יצחק. ולכאורה, מה ענין "אילו של יצחק" ל"צפון" דווקא. ועוד, במקום לומר "אילו של יצחק" היה לו להזכיר "עקידת יצחק" גופא.

⁶⁴ דרשות חת"ס, ח"א דף קט ע"א. חת"ס ממשיך לחדש שלא רק שיצחק נפטר מהפשט אלא גם האיל שהקריב תמורתו, לא פשט אברהם את עורו.

דברים המיוחדים של החת"ס, כבר נפתח בגדולים: מהרי"ט -פארה של צפת- חידש שכל הכוונות בהעלאת יצחק כאילו היו על האיל, ולכן הברכה שבירך על שחיטת יצחק חלה תיכף על האיל, וגם התנהג עם האיל בדיוק כפי שהיה מתנהג עם יצחק, וכמו שיצחק לא היה פושט את עורו שהרי עורו כבשרו, כן נהג עם האיל, ולכן – מסיים מהרי"ט- מתבטא התורה בלשון 'ויעלהו לעולה תחת בנו': "כלומר, במקום בנו, שלא היה טעון הפשט וניתוח, לכך התפלל ואמר ה' יראה, כלומר מאחר דקמי שמיא גליא שמה שיאמר היום, לא יהיה על יצחק אלא על תמורתו, שהוא האיל המזומן לו מו' ימי בראשית, מעלה עליו שכל מה שנאמר ביצחק, לשם ריח, לשם ניחות, והקדשתו לשמים וברכת הזבח, כאילו נאמר על האיל, ובזו ה' יראה וירצה לפניו, כי כל לבבות דורש ה', ובליבו רצוי הרי הוא כאילו נזבח", צפנת פענח, ונציה ת"ח, פרשת וירא דרוש שלישי.

ויש להניח שמהרי"ט קיבל את חידושו מאת רבי משה אלשיך [שנ"ג] שהאריך בנידון שלדידו "אין ספק" שהאיל שנברא מערב שבת בין השמשות, היה כולו טהור כולל החלקים הפחותים שלו, "גבוה מעל גבוה מאיכותו", ולכן הקריב את האיל עם עורו: "ובזכות העור מהאיל ההוא, שהוקרב גם כנגד עורו [של יצחק] – כי גם בו היה איכות כנודע- ניתן כוח וזירוז מתנים למלאך הברית הוא אליהו לתקן אשר משכו עור ערלתם בטמאם מילתם", תורת משה – אלשיך, כב, יג. [על הערצת מהרי"ט כלפי האלשיך, ראה תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים, מכון ירושלים תשל"ח עמ' כב-כד].

⁶⁵ העמק דבר, על אתר. גם רבי אברהם פאלאגי כותב בפשיטות שאילולי שחטו, היה תיכף פושט את עורו, שמו אברהם, דף קעג טו"ג.

⁶⁶ ידידי רבי משה שלאמיוק מיישב את דברי החת"ס שלא יוסתר מדבריהם אלו, בכך שנחלקו בסוף זבחים אם קודם מ"ת היה עולה טעונה הפשט, אוצרות החת"ס, ברוקלין תשס"ד, עמ' רל.

אב"ד ירושלים - רבי צבי פסח פרנק מוסר ששמע מפי מהרי"ל דיסקין שכה פירש :

אכן בזמנים קדומים היה נהוג להקריב את הקרבן ע"ג המזבח ממש ולא בצידו⁶⁷, וכפי שנתפרש בכתוב בעקדה. אלא בעת שהראהו לאברהם את האיל המוכן וראוי לקרבן תחת בנו, היה על אברהם להתיר עקידת בנו ולהורידו מע"ג המזבח ולהעלות תחתיו את האיל. אולם לא כן נהג אברהם, משום שחשש וירא שמא יהא איזה פגם ופסול בהקרבת האיל, ואז שוב יהא יצחק הקרבן. על כן השאיר אברהם את יצחק על המזבח כדי שיהא מוכן וראוי להקרבה בכל עת, ואילו את האיל שחט בצד המזבח לצפון.

לכן מאז, בשעה שישראל מקריבים קרבן ושוחטים אותו לצד המזבח צפונה וקוראים מקרא זה, הרי זה מזכיר את עקידת יצחק ומעורר את גודל האהבה ומסירות נפש של אברהם אבינו, שלרוב אהבתו ורצונו לעשות את רצון ה' **השאיר את יצחק ע"ג המזבח** שמא שוב יזדקק להקריבו, וע"כ הקריב את האיל בצפון. נמצא שהשחיטה ב"צפון" מזכרת ומעוררת ענין זה ואכן מטעם זה וזכר לדבר נקבע מכאן ואילך עולמית מקום שחיטת קדשי קדשים בצד צפון⁶⁸.

▷◁

זריקת הדם

בענין זריקת הדם כבר עמד רבי אבי עזרי מרגליות דיין בקאליש [ת' לערך, פלאצק – תע"ד, צפת] ופירש את דברי המדרש (ילק"ש, וירא קא) שהמלאכים תמהו 'ראו, יחיד שוחט ויחיד נשחט', שכוונתם שהלא אברהם עמד שם יחידי: "ואין איש לקבל דמו וא"כ זאת שאלת המלאכים 'יחיד שוחט', וא"כ יהא דמו נשפך על הרצפה ואח"כ אספו, פסול"⁶⁹. וכן פירש רבי חיים ב"ר יוסף חזן שתלונת יצחק היתה: "היות ואברהם יחיד אולי לא יקבל הדם כתקונה... ומה שצר לי הוא על דמי..."⁷⁰.

⁶⁷ וזכה לכון לדברי מהרש"ל בפירושו לרש"י עה"ת פרשת יתרו ד"ה וזבחת עליו.

⁶⁸ הר צבי עה"ת, ירושלים תשנ"ו, על אתר, ובראש פרשת ויקרא. ויש לעיין מהרי"ל דיסקין, ויקרא.

⁶⁹ כסף נבחר, אמסטרדם תע"ב, דף ח טו"א.

ישנה חידה שהלבישו אותה על כמה מגדולי ישראל. המציאו מדרש 'פליאה' שאברהם אמר בשעת העקידה: "איני דואג על איבוד ימיו, אבל אני דואג על איבוד דמיו"; ורבים תמהו מה פשר כוונת המדרש! וכמובן שכל הרוצה להאדיר את שם רבו הלביש עליו בדרך פלפול, בהקדם ההלכה שדם עולה שנתערב עם דם בכור, ישפך. ויצחק הרי היה בכור, והיה גם קדוש בקדושת עולה, הרי כאן תערובת של דם עולה ובכור, ולזה היה אברהם דואג על איבוד דמיו, כן מסופר על המלבי"ם שנשאל מאת רבי אברהם יעקב פרידמן, אדמו"ר מסאדיגורא, והשיבו כך, אילנא דחיי (רימנוב), עמ' 18; תפארת היהודי, סע' קלו, צוין בשו"ת שבי בנימין, סי' לד. ואילו בספר 'השם אקרא' שיצא לאור בעילום שם, וקיבל הסכמותיהם של רבים מחכמי גליציה, כותב שהמלבי"ם שאל את רבי חיים קוסובר, והוא השיב תשובה שונה, בכך שיש הבדל בין זריקת הדם של בכור שהיא רק במתנה אחת, ואילו דם העולה נזרק בשתי מתנות, ועל הלכה זו הסתפק אברהם האין לנהוג, השם אקרא, בילגורי תרצ"ג, דף כח טו"ד. בספר חבל בנימין לר' חיים בנימין ליפקין, יוהנסבורג תרצ"ד, עמ' 154 רושם שהמלבים הציג את פשר המדרש למהר"ש מליובאוויטש.

כמהלך הראשון כן כתב רבי אליעזר קריינר מחכמי ירושלים, בביאורו למסכת זבחים, בשם חכם אחד, חיל דמשק, ירושלים תרס"ג, דף כ ע"ב; מאידך רבי נתן נטע אולעבסקי [זיטומר, תרמ"א-מוסקבה תשכ"ז] רבה הראשי של מוסקבה, בשם האדמו"ר מקאפוסט, מאורות נתן, מכון ירושלים תשנ"ח, עמ' עד. הרב אורי לנגר, אור החיים, עמ' 64. חבל בנימין צוין אצל ר' יצחק קוסובסקי, שבת ומועד, עמ' עב.

⁷⁰ שנות חיים, ויניציה תנ"ג, סו"פ וירא, דף יז טו"ד.

האם אברהם לקח עמו את כל הנחוץ לקרבן

מזרק

לכאורה אם אברהם לקח עמו את כל הנחוץ להקרבה, מדוע לא לקח 'מזרק', כלי לקבלת הדם, שהרי לקבלת הדם צריכים כלי-שרת? תמיהה זו מעלה רבי פנחס מנחם יוסטמן אב"ד פילץ, ונכדו של החידושי הרי"ם. לאחר פלפול בגדרו של מזבח זה של העקידה, הוא מעלה שמא לא היה לו שמן למשחו, והוא ממשיך בטוב-טעם: הרי הציווי היה 'והעלהו שם לעולה' יש להניח שהבין שא"צ קבלת דם בכלי, שהרי זריקת הדם תתקיים מן הצואר אם המזבח, ללא צורך בכלי⁷¹.

מלח

אב"ד פילץ עומד גם על אי אזכור של הבאת מלח מטעם אברהם, הלא חיוב להקריב על כל קרבן מעט מלח⁷². וכדי ליישב זאת מעלה הוא שני מהלכים. שמא חיוב הקרבת מלח הוא דייקא על איברים שמעלם ע"ג המזבח, א"נ שמא סבר כרבי (מנחות קו ע"ב) שעצים נקרא קרבן וטעונים מלח והגשה⁷³, ולכן קיים בביתו מצות מליחה על העצים⁷⁴.

עוד יש להביא מן החדש, מחידושו של רבי מאיר שמחה מדווינסק, שבבמה אין צריך מלח⁷⁵, ולכן לשיטה הסוברת שלעקידה דין במה, ניחא⁷⁶.

יין

על פרט נוסף שחסר ברשימה מעלה הרבי מפילץ והוא היין לנסכו, ועל כך הוא מעלה: הלא קיי"ל אדם מביא זבחו היום ונסכיו לאחר כמה ימים, ואולי חשש להאמין נערינו על היין לנסך, ע"כ הוטב בעיניו שילך אח"כ לנסך⁷⁷.

▷◁

⁷¹ שפתי צדיק, ירושלים תשט"ז, עמ' סא; כיוון לדבריו הגאון רבי צבי רוטברג, ראש ישיבת 'בית-מאיר' (בני ברק), למיסבר קראי, עמ' ע.

⁷² הרב פנחס חודרוב מטרונא בהיותו בווארשא שמע מאת דודו בעל ה'שפת אמת' שהקשה קושיא זו: "אמאי לא לקח עמו אברהם מלח", קונטרס זכרון פנחס [נספח לספר אמרי פנחס (קוריצ), תשמ"ח], עמ' ח. ר' פנחס מיישבו על פי דרוש, חבל שלא הביא את יישובו של השפ"א!

⁷³ וראה הערת הגאון ר' שאול משה זילברמן אב"ד ויערשוב שבסוף הספר, עמ' קפז.

⁷⁴ וכיוון לדברי הרוקח עה"ת, שביאר את המילים 'ויקם וילך אל המקום': "ומלמדו קצת קרבנות להקריבם וכמה מלח צריך לפר ואיל", רוקח עה"ת, עמ' קעז. רבי יוסף שאלתיאל, מחכמי שאלוניקי, מצא רמז למלח: המזבח ממעל לעצים, ס"ת מלח, יוסף אברהם, שאלוניקי תרי"ב, סו"פ וירא.

ומצאתי רמז שאברהם לקח עמו מלח. במדרש במדב"ר (יז, ב) מובא סדר העקידה (בשינוי נוסח מהמדרש בבראשית) כתוב: "נטלו [האיל] והספיגו, אמר כך תהא רואה כאלו יצחק מסתפג לפניך", ומסתפג ביאורו 'סופגו במלח' כלשון המשנה זבחים פ"ו מ"ה.

⁷⁵ משך חכמה, ויקרא, ד"ה מלח ברית.

⁷⁶ הגאון ר' משה רוטנברג, ר"י חכמי לובלין – דיטרויט, בכורי אביב, סט. לואיס תש"ב, סי' ה ס"ק כח.

⁷⁷ שפתי צדיק, פרשת וירא, עמ' סא.

מאימתי חל שם "קרבן" ב"עולת יצחק"

על הפסוק "אל תשלח ידך אל הנער" פרש"י: "אמר לו אברהם, א"כ לחנם באתי לכאן, עשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם". אמר לו הקב"ה: אל תעש לו מאומה, אל תעש בו מום". ולכאורה, דברי אברהם תמוהים ואומרים דרשני. הגר"ז מבריסק ביאר, שדין 'עולה' שנאמר ביצחק חלוק שונה משאר דינים הנאמרים בשאר קרבן עולה. בכל קרבנות עולה אין דיני "עבודה" בהם בהיותם בחיים, וכל השם 'קרבן' אינו אלא מעת השחיטה, שהיא העבודה הראשונה, וממנה והלאה מתחילה עבודת ההקרבה. לעומת זאת, אצל יצחק נאמר דין מיוחד של "עבודה" העלה – "והעלהו שם לעולה".

ומעתה לאחר שהתבאר שבעולת יצחק נאמרו דיני עבודה גם קודם שחיטה, יתבארו ויובנו הדברים: אמר אברהם אל ה', הנה אף שנאמר שלא לשחוט את יצחק בנו, מכל מקום ניתן לקיים בו דין זריקה גם מחיים. ואמנם בשאר קרבנות אין היכא תמצא כזה, משום שכל "עבודה" מתחילה רק בשחיטה, אולם כאמור בעקידה היה דין שונה, והיה אברהם סבור שאף שהוא מנוע כעת מלשחוט, אבל עדיין יוכל לקיים בו את עיקר הריצוי של קרבן, שהוא "זריקה". עד שהוצרך ה' לצוותו "אל תעש לו מאומה". אל תעש לו מום וחלה כלשהוא.

דרשו בילקוט: אמר ה' ליצחק, אתה עולה תמימה, מה עולה אם יוצאת חוץ לקלעים נפסלת, אף אם תצא לחוץ תיפסל.

לכאורה, הרי כל קרבן בעודו חי אף אם הוכנס לעזרה ואח"כ הוצא, אין בכך פסול, 'יוצא' וא"כ כבר התחילה בו עבודה בעודו בחיים, ויש עליו דין קרבן גמור, ולכן נפסל ב"יוצא".

▷◁

'נאחז בסבך בקרניו' - ניצוד ועומד

יושע אברהם את עיניו והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל והעלוהו לעולה תחת בנו'.

ולכאורה, לפי האמור בחז"ל היתה עקידה ביוה"כ, כיצד זה עבר אברהם על איסור צידה ביוה"כ? פירש מהרי"ל דיסקין, כי לא כדי האיל "נאחז בסבך בקרניו". הנה כי כן, אילו לא היה האיל נאחז בסבך לא היה אברהם יכול לקחתו משום איסור צידה ביוה"כ..

אולם מאחר שנאחז בסבך בקרניו, הרי זה כניצוד ועמד, ואין כאן צידה ומותר (ע' מסכת ביצה כד).

▷◁

פנינה יקרה שמעתי מפי הגאון רבי מאיר סולובייצ'יק שליט"א בשם אביו הגר"ז מבריסק שהסביר את רצונו של אברהם להוציא כמה טיפת דם מיצחק, שכמו שנתקיים אצל יצחק הדין שהעלהו חי על גבי המזבח, שמא אפשר לקיים גם דין זריקת הדם בו בעודו חי, וללא שחיטה, ולכן רצה לקיים גם מצות זריקת הדם.

▷◁

שופר מאילו של יצחק

בפרשת יתרו על הפסוק 'במשך היובל המה יעלו בהרי' (שמות יט, יג) פרש"י: "והוא שופר של איל ושופר של אילו של יצחק היה".

והוסיף לפרש בעה"ט: "שגם לשם נזדמן לו שופר מאילו של יצחק, ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו".

והקשה הרמב"ן הלא איל זה היה עולה, והלא דין עולה לעלותו כליל – כול הקרניים וטלפיים., ותירץ מהרי"ל דיסקין, כי י"ל שהיה זה איל זקן והתקשו הקרניים הרבה מרוב זקנה, ולכן לא שלטה בהן האש, ונתפקעו מעל המזבח. והלא דין הוא (רמב"ם הל' מעשה הקרבנות פ"י) כי העצמות והקרניים והטלפיים שנתפקעו מעל המזבח, שוב לא יעלו

▷◁

דבר חידוד מהיכן הבין יצחק שכוונת אברהם לשחוט שה, שמא חשב להקריב קרבן עצים

לשון ר' צבי מחכמי קלויז (בשינויים קטנים): "שאלני הרב המופלא בנגלה ונסתר המקובל החסיד מוהר"ר אפרים זלמן מ"מ דק' זאלקאווא, שמשמעות הפסוק שיצחק לא ראה את הסכין, גם בפיוט משמע כך, וא"כ מהיכן החליט יצחק שיקריב שה לעולה, שמא בדעת אברהם להביא 'קרבן עצים'! והושבתי לו: שהרי למדים 'קרבן עצים' מהכתוב בפ' מנחה 'כי תקריב קרבן' ודרשו חז"ל: קרבן להביא עצים, וכן הוא אומר 'וגורלות הפלנו על קרבן עצים (מנחות קו ע"ב). ובסוף זבחים אמרו 'אין מנחה בבמה', ואמרו שם, אין עופות בבמה מ"ט זבח ולא מנחה ולא עופות. לפי זה גם קרבן לא הקריבו בבמה, שלא עדיף מקרבן מנחה, ולרבי הוה קרבן עצים – מנחה (עיין דף כ ע"ב), וא"כ לא היה יצחק מסופק כלל שיביא אברהם קרבן עצים, כי אינו קרב בבמה. והודה הרב הנ"ל לדברי כי נראה נכון"⁷⁸.

ברכת הגומל לאחר שניצל מהעקידה

כתב החיד"א (מחז"ב או"ח סי' ריט): "ארבע צריכים להודות וכו'. ראיתי לכתוב ויכוח קצר מהרב המובהק כמהר"ר אליעזר נחום ז"ל עם עט"ר אבא מארי, בחלומי והנה החכם השלם כמוה"ר יצחק זרחיה אזולאי לפני וראיתי שהלא דבר: **יצחק אבינו שניצל מהעקידה בירך ברכת הגומל דהא בא לידי סכנה, או לא?**

"וכן ד' נכנסו לפרדס שהוא מקום סכנה, שהרי אחד מהם הציץ ומת ואחד הציץ ונפגע, א"כ ר' עקיבא שיצא בשלום, בירך ברכת הגומל או לא?

⁷⁸ אור צבי, סו"פ וירא. רבי מנשה אייכנשטיין מזידיטשוב-ווירעצקי כתב מאמר בלול בחריפות ובקיאיות עצומה כדי לבאר את דברי ה'אור צבי', שבט מנשה סי' ה, נספח לספרו תורת האשם, פדגורזא תרס"ה.

פרשת וירא תשע"ו

וכן כה"ג שהי נכנס ליוה"כ לפני ולפנים, שהוא מקום סכנה, כמו שהיו אומרים לו כשהיה נכנס למקום להבת שלהבת, ובצאתו בשלום מן הקודש היה מברך ברכת הגומל, או לא?

אלה השאלות הייתי שואל בחלומי לאחינו הנזכר ולא השיב אותי דבר. לכן הוא יוציא משפטם לאורה.

"ולענ"ד נראה לחלק כי מעולם לא תקנו רבנן לברך ברכת הגומל שהיא ברכת הודאה, אלא דוקא בצרה הבאה לאדם בעל כרחו ושלא מדעתו, ונעשה לו נס, אז חייב לברך, כי הני ארבעה [צריכים להודות] כי "חיים" הם.

חולה, הירצה אדם שיחלה, הרי פתע פתאום בעל כרחו בא החולי, כמעט שכב בדמשק ערס מתוך צרתו וכובד חליו שב ורפא לו, חייב לברך.

ייסורין, ג"כ באים לאדם בע"כ וכשניצול מהם חייבוהו לברך, דאי לא תימא הכי, ר"א בר"ש דבאורתא אמר (לייסורים) בואו אחי באו רעי, יתכן כי כל יום ויום היה מברך, אין הדעת מקבלו, דמסורים היו בידו ומהיכי תיתי שיברך בכל יום. אבל בקושטא ייסורים הבאים לאדם בע"כ וניצול מהם, הוא יברך.

אמנם בדבר שהוא במאמר וציווי ה' לעשותו, אז אפילו שלא יהיה בפרטות וביחיד, רק מימרא דרחמנא לקדש שמו, אף שהקב"ה יעשה לו נס אינו מברך. וכן אני אומר כי יצחק אבינו כיוון שהכל היה במאמרו וגזירתו יתברך, אף שניצול אינו חייב לברך.⁷⁹

אמר יחיאל: לפי הסוברים שאכן פרחת נשמתו של יצחק, או הדיעה הקיצונית שאברהם שרפו, ורק קם לתחיה, כפי שהארכנו בשולחנו בפרשת תשי"ע, לכאורה היה צריך לברך ברוך מחיה המתים.⁸⁰

בברכת שבת שלום, יחיאל גולדהבר

עקידת יצחק - תבליט על מגש כסף

⁷⁹ וראה שו"ת לב חיים (פאלאג'י), ח"ג סי' נג; שו"ת מנח"א, ח"ד סי' מז מה שהעירו ע"ד.

⁸⁰ ופלאי עדותו של רבי חיים וויטאל על עצמו, שפרחה נשמתו, וכשחזר לתחייה בירך ברכת מחיה המתים, שער הגלגולים, סוף הקדמה לח.